

7, s. 350-383). Mehmed Rifat'ın tiyatro eserleri genellikle Gedik Paşa Tiyatrosu'nda sahneye konmuştur.

Dil ve Belâgat. 1. *Usûl-i Bedâyi'* (İstanbul 1302). 2. *Külliyât-ı Kavâid-i Osmâniyye* (İstanbul 1303). Türk gramer çalışmalarının izlediği seyir içinde önemli bir yer tutan eserde klasik ve modern dil anlayışlarının etkileri bir arada görülür. Kitapta daha önceki gramer çalışmalarında Türkçe'nin yapısının Arap diline göre ele alınması eleştirilmiş, Osmanlı dilinin Arapça, Farsça ve Türkçe unsurlardan meydana gelmekle beraber esas yapının Türkçe olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu çalışmada Türkçe'ye geçmiş Arapça ve Farsça unsurlar da incelenmiştir. Müellif Osmanlı dilinin gramerini İstanbul Türkçesi'ne dayandırdığını belirtmektedir. 3. *Mükemmel Osmanlı Sarfı* (İstanbul 1307). 4. *Mufassal Nahv-i Osmâni* (İstanbul 1308). 5. *Kavâid-i İlm-i İnşâ* (İstanbul 1308). 6. *Mecâmiu'l-edeb* (İstanbul 1308). Yazarın, devrin belâgat kitapları arasında klasik belâgatı bütün yönleriyle derli toplu bir şekilde ele alan ve haklı bir şöret kazanmış olan üç ciltlik eseridir. Kitap sırasıyla "Usûl-i Fesâhat", "İlm-i Meânî", "İlm-i Beyân", "İlm-i Bedî", "İlm-i Arûz", "Fenn-i Kâfiye", "Aksâm-ı Şiir", "Ahvâl-i Tahrîr", "Usûl-i Kitâbet ve Hitâbet", "Usûl-i Tenkid" başlıklarını taşıyan bölümlerden meydana gelmektedir. Mukaddimede belirtildiğine göre eserin hazırlanmasında Arapça, Farsça ve Türkçe belli başlı belâgat kitaplarıyla "muteber divanlar ve makbul münşeatlar"dan faydalanılmıştır. Müellif, klasik bir belâgat kitabı hazırlanmasının sebebini Nâmîk Kemal'in "Lisan" makalesinden aldığı, Osmanlı Türkçesi'nin "üç iklim-i cesmin mahsûl-i tabiatı olduğu" fikrine dayandırarak belâgatının da Arap ve Fars belâgatlarına bağlı olması gerektiği şeklinde açıklamaktadır. Yazarın belâgat konularını işlerken lüzum gördükçe Arapça ve Farsça manzum örnekler vermesi, eserinin III. cildinde "Ahvâl-i Tahrîr", "Usûl-i Kitâbet ve Hitâbet", "Usûl-i Tenkid" başlıkları altında daha çok inşâ kitaplarının konusu olan bahisleri ele alması kitabın dikkat çeken özellikleridir. "Aksâm-ı Şiir" bölümünde ise birer cümleyle tanıttığı manzum nevelerine dair örnekleri bir antoloji sayılabilecek kadar geniş tutmuş, bu anlayışla Hâkânî'nin *Hilye*'sinin hemen hemen tamamına yer vermiştir. 7. *Hâce-i Lisân-ı Osmâni* (İstanbul 1311). **Dinî eserler.** *Manzum İlm-i Hâl* (Selânik 1305); *Mir'âtü'l-İslâm* (İstanbul 1305);

Tuhfetü'l-İslâm (İstanbul 1308; manzum); *Cevâhir-i Cihâryâr ve Emsâl-i Kibâr* (Halep 1327; "Hazîne-i Hikemiyyât" adlı dizinin ilk kitabı olarak ölümünden sonra kızı tarafından yayımlanmıştır). **Ders kitapları.** *Mecelle-i Hendese* (I. cilt *Hendese-i Hattiyye*, İstanbul 1292; II. cilt *Hendese-i Musattaha*, İstanbul 1296; IV. cilt *Münhaniyyât-ı Müsta'mele*, İstanbul 1292); *Delâil-i Askeriyye* (İstanbul 1297; çeviri, Şakir Paşa ile birlikte); *Süllem-i Rif'at* (İstanbul 1298); *Kavâid-i Esâsiyye-i Harbiyye* (İstanbul 1298); *Tedbîr-i Menzîl'den Hâne Bahsi* (İstanbul 1303); *Menâkıb-ı Tabiiyyât* (İstanbul 1304-1305; çeviri: birinci kitap *Beyti-Medenî*, ikinci kitap *Bahçe*); *Taksîm-i Arâzî* (İstanbul, ts.).

Mehmed Rifat ayrıca *Hikâyât-ı Mün-tehabe* adıyla yirmi beş yıl içinde on beş kadar baskısı yapılan bir antoloji hazırlamıştır (İstanbul 1290). *Tuhfetü'l-İslâm* ve *Cevâhir-i Cihâryâr*'ın sonunda basılmamış on beş kadar eserin ismi verilen müellifin yayımlanmamış bir de divançesi bulunmaktadır (İbnülemin, s. 1483). *Kâmûsü'l-bedâyi'* adını verdiği ansiklopedik bir çalışması Nisan 1895 – Temmuz 1897 tarihleri arasında *Musavver Ma'lûmât* dergisinde tefrika edilmişse de "barut" kelimesine kadar gelebilmiştir (Levend, s. 252-253).

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, II, 211-212; Süleyman Nazif, *İki Dost*, İstanbul 1343/1925, s. 72-75; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1479-1483; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1960, s. 215, 252-253; Niyazi Akı, *XIX. Yüzyıl Türk Tiyatrosu Tarihi*, Erzurum 1963, s. 45, 47, 80, 86, 95, 107, 128, 141-142, 145-148, 151-152, 154-155, 159, 167; a.m.f., *Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul 1989, s. 81, 85, 131-132, 137, 147-148, 152, 161, 169, 170-171, 174, 191-192, 198; *Nâmuk Kemâl'in Husûsî Mektupları* (haz. Fevziye Abdullah Tansel), Ankara 1967-69, I, 314-319; II, 35-39; Özge, *Katalog*, II, 615, tür.yer.; *Nâmuk Kemal'in Mektupları* (haz. Ömer Faruk Akün), İstanbul 1972, s. 461-462; Metin And, *Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu: 1839-1908*, Ankara 1972, s. 261, 277, 290, 392-393; Kâzım Yetiş, *Talim-i Edebiyat'ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Ankara 1996, s. 520-526; İnci Enginün, *Ahmet Midhat Efendi: Bütün Oyunları*, İstanbul 1998, s. 22, 27, 177-207; Fahir İz, "Manastırlı Mehmed Rifat", *EP* (İng.), VI, 372-373; "Rifat Mehmed", *TDEA*, VII, 332-333; Mustafa Koç, "Mehmed Rifat (Manastırlı)", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, II, 178; Mehmet Rifat (Manastırlı), *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, II, 556.

ÂLİM KAHRAMAN

MEHMET RÜŞEN EFENDİ

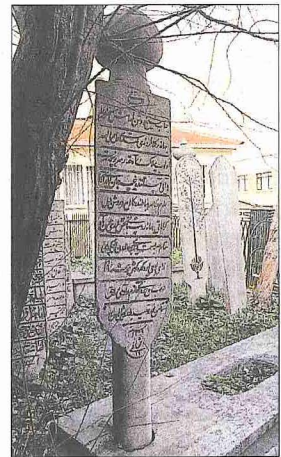
(1810-1891)

Mutasavvıf-şair,
dinî eserler bestekârı.

İstanbul'da doğdu. Adı kaynaklarda Mehmed Rüşen Tefvîkî şeklinde geçmektedir. Celvetiyye tarikatına intisap etmiş bir aileye mensuptur. Babası Üsküdar'daki Aziz Mahmud Hüdâyî Tekkesi şeyhlerinden Abdurrahman Nesib Efendi, dedesi Şeyh Şehâbeddin Efendi, büyük dedesi Mudanyalı Şeyh Rüşen Efendi'dir. Büyük dedesi aynı tekkede şeyhlik yaptığından daha çok Büyük Rüşen Efendi olarak tanınmış, Mehmed Rüşen de İkinci Mehmed Rüşen ve Küçük Rüşen diye meşhur olmuştur.

Mehmed Rüşen Efendi, dönemin önemli âlim ve mutasavvıflarından oluşan bir çevrede bulunduğu köklü bir eğitim alarak yetişti. Babasından tasavvuf terbiyesi aldıktan sonra Kastamonu'ya gidip erbaîn çıkardı, ardından babasının vefatı üzerine Aziz Mahmud Hüdâyî Tekkesi şeyhliğine getirildi (1842). Bu arada uzun süre Meclis-i Meşâyih reisliğinde bulundu ve kırk dokuz yıl şeyhlik yaptı. Başta Sultan Abdülmecid olmak üzere zamanın padişahlarından ilgi gördü. Han-kah ve türbe onun zamanında Sultan Abdülmecid tarafından yeniden yaptırıldı. Mehmed Rüşen 25 Kasım 1891'de vefat etti ve Aziz Mahmud Hüdâyî Tekkesi'nde şeyhlere mahsus türbeye defnedildi. Yerine kardeşi Mehmed Şehâbeddin Efendi postnişin oldu.

Dinî ilimlere de vâkıf olan Rüşen Efendi ayrıca hattatlığı, şairliği ve mûsikîşinaslığı ile tanınmıştır. Mûsikide ilk bilgileri Bursalı Duhânî Şerif'ten almış, kendisi de

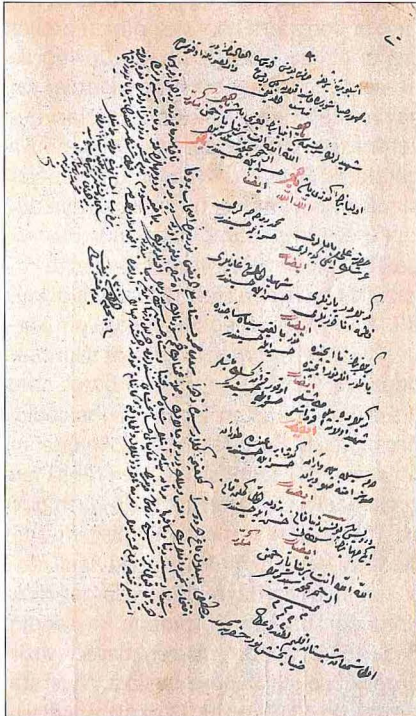

Mehmed Rüşen Efendi'nin Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi haziresindeki mezar taşı

çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Ahmed Celâleddin Dede ve Said Özak öğrencileri arasında tanınmış müsikîşinaslardandır. Kuvvetli bir müsikî kulağına sahip olan ve yüzlerce eseri hâfızasında saklamakla tanınan Mehmed Rüşen Efendi, besteli mevlid ve mi'râciyyenin bütün bahirlerini ve aralarında çeşitli kâr ve kâr-ı nâtıkların bulunduğu bazı nâdir eserleri ezbere bilirdi. Onun mâhur ve müstear makamlarındaki savtları başta olmak üzere çok sayıda bestesi olduğu bildirilmekteyse de bugüne ulaşan tek ilâhisi, "Derdimin dermânı sensin yüce sultânın meded" mısraıyla başlayan sabâ makamında ve yüksek usulündeki "şevval ilâhisi"dir (Öztuna, II, 241). Kendi mecmuasında sabâ makamında üç, rast ve mâhur makamlarında birer olmak üzere beş ilâhisinin güftesini vermektedir (Sağman, s. 30-32).

Eserleri. Mehmed Rüşen Efendi'nin günümüze ulaşan tek eseri *Mecmûa-i İlâhiyyât* adlı güfte mecmuasıdır (Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 1804). Kitapta yirmi yedi bestekârın dışında eserlerin çoğunun bestekârı zikredil-

Mehmed Rüşen Efendi'nin *Mecmûa-i İlâhiyyât* adlı eserinin son sayfası (Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 1804, vr. 20*)

memiştir. Yirmi dokuz değişik makamda yetmiş üç şaire ait toplam 272 güftenin yer aldığı kitaptaki güftelerin kırk beşi durak, 130'u ilâhi, yetmiş dördü cumhur, on dördü meydan ilâhisi, üçü mersiyeye, dördü na't, elli üçü savt, ikisi şuşul, biri tevşih ve ikisi tesbih formlarında bestelenmiştir (bazı güftelerin aynı zamanda birden çok formda bestelendiği bildirilmektedir). Son dönem Türk din müsikîsi repertuarına ışık tutan önemli bir kaynak olan *Mecmûa-i İlâhiyyât* üzerinde Sevgi Hatice Sağman bir yüksek lisans çalışması yapmıştır (bk. bibl.). Mehmed Rüşen Efendi'nin ayrıca *Fezâil-i Ramazan*, *Fezâil-i Muharrem*, *Sülûk-i Celvetiyye* adlı risâlelerinin bulunduğu kaynaklarda bildirilmektedir (meselâ bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 77).

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, II, 422; *Osmanlı Müellifleri*, I, 77; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 27-28; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1943, II, 423-424, 441-442, 798; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşi), s. 21, 73; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1984, s. 268; Avni Erdemir, *Anadolu Sahası Musikîşinas Divan Şairleri*, Ankara 1999, s. 382-384; Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Musikîsi Tarihi*, İstanbul 2000, I, 606-607; Sevgi Hatice Sağman, *Rüşen Efendi'nin XIX. Yüzyılda Yazılmış "Mecmûa-i İlâhiyyât" Adlı Güfte Mecmuası* (yüksek lisans tezi, 2001), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 11-32; Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I, 102-104; II, 544-545, 647; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul 2003, s. 541-542; Öztuna, *BTMA*, II, 241.

HASAN AKSOY

MEHMED RÜŞDÜ PAŞA, Mütercim

(bk. MÜTERCİM RÜŞDÜ PAŞA).

MEHMED RÜŞDÜ PAŞA, Şîrvânîzâde

(bk. ŞİRVÂNÎZÂDE

MEHMED RÜŞDÜ PAŞA).

MEHMED SABRİ BEY (1846-1914)

Hânende ve bestekâr.

İstanbul'da dünyaya geldi. Doğum tarihi için bazı eserlerde 1834 (Aksüt) ve 1836 (Şehsuvaroğlu) gibi farklı tarihlere rastlanmaktaysa da 1262 hicrî yılın karşılığı olan 1846'da doğmuş olmalıdır (İbnülemin, s. 249; Öztuna, II, 246). Tahsilini

tamamladıktan sonra memuriyet hayatına başladı. Tophâne-i Âmire Muhasebe Kalemi mümeyyizliğine getirildi ve buradan emekliye ayrıldı. Uzun süre bu görevde bulunduğu için Tophaneli Sabri Bey olarak tanındı. Müsikidedeki en önemli hocası Dellâlîzâde İsmâil Efendi'dir. Enderrun'da yetişen Mehmed Sabri Bey, Dellâlîzâde'den dinî ve din dışı müsikî meşketti; bu arada hıfzını tamamladı. Tophâne-i Âmire'de çalışırken bir taraftan da sarayda başmüezzinlik yapıyor, ayrıca saray mensuplarına müsikî dersleri veriyordu. II. Abdülhamid'in kardeşi Şehzade Ahmed Kemâleddin Efendi ile dostluk kuran Mehmed Sabri Bey daha sonra şehzadenin sarayında başmüezzinlik görevinde bulundu.

Mevleviyye tarikatına intisap ederek Bahariye Mevlevîhânesi mutrip heyetinde yer alan Mehmed Sabri Bey mukabelelerde çoğunlukla naat okur, bazan da dua ederdi. Zamanın müsikîşinaslarından Zekâi Dede ve Bolâhenk Nûri Bey'le yakın arkadaşlık kurdu. İyi bir üdi olup sesinin güzelliği ve nağmelerinin zenginliğiyle tanındı. Tanbûrî Cemil Bey'e bazı plaklarında gazelleriyle eşlik etmiştir. Uzun süre oturduğu Kadıköy'deki evinde cuma günleri yapılan müsikî meşkine pek çok müsikîşinas iştirak ederdi. Yetiştirdiği talebeler arasında Nezhen Cemil, Kemençeci Kemal Niyazi (Seyhun), Kanûnî Ârif, Nuri Duyguer ve Münir Kökten özellikle zikredilmelidir. Mehmed Sabri Bey vefatında Mahmud Baba Mezarlığı'na defnedildi. Bir kızı ve üç oğlu olan Mehmed Sabri Bey'in büyük oğlu Hüseyin Fahri de dönemin hânendeleri arasında yer alır.

Mehmed Sabri Bey dinî ve din dışı eserler bestelemiştir. Öztuna onun bir marş, bir Mevlvî âyini ve beş şarkıdan müteşekkil yedi bestesinin listesini vermişse de (bk. bibl.) Türkiye Radyo Televizyon Kurumu repertuarında bunlardan ancak üç şarkısı yer almaktadır. Sözleri Nâmîk Kemal'e ait, "Âmâlimiz, efkârımız ikbâl-i vatandır" mısraıyla başlayan bir marş, süzidil âyini ve diğer iki şarkısının notası hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 249-250; Etem Ünğör, *Türk Marşları*, Ankara 1965, s. 59; Sadun Kemâlî Aksüt, *Beşyüz Yıllık Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1967, s. 122-124; *TSM Sözlü Eserler*, s. 98, 186, 359; Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Musikî Dünyamız ve Fahri Can", *MM*, sy. 247 (1969), s. 12-13; Öztuna, *BTMA*, II, 246.

HASAN AKSOY